

**Instytut Studiów Politycznych
Polskiej Akademii Nauk**

Tadeusz T. Kaczmarek Piotr Pysz

LUDWIG ERHARD
i społeczna gospodarka rynkowa

Warszawa 2004

Spis treści

	7
Rozdział I	
<i>Ludwig Erhard - twórca społecznej gospodarki rynkowej</i>	13
Rozdział II	
<i>Warunki początkowe reformy gospodarczej w Niemczech Zachodnich</i>	
Międzynarodowe uwarunkowania rozwoju sytuacji w powojennych Niemczech	35
Straty terytorialne, gospodarcze i ludnościowe powojennych Niemiec	40
Ład gospodarczy w okupowanych Niemczech	43
Zmiany struktury gospodarczej w okupowanych Niemczech	47
Reparacje - zaspokojenie żądań aliantów	51
Ludwig Erhard i powojenne Niemcy Zachodnie	58
Rozdział III	
<i>Reforma gospodarcza i walutowa z roku 1948</i>	
Przebieg reformy	63
Wybór Ludwiga Erharda na dyrektora Zarządu Gospodarki	77
Program Ludwiga Erharda	79
Działania podjęte przez Ludwiga Erharda przed 20 czerwca 1948 roku	83
Następstwa reformy	90
Rozdział IV	
<i>Koncepcja społecznej gospodarki rynkowej</i>	
Interpretacje społecznej gospodarki rynkowej	101
Istota koncepcji społecznej gospodarki rynkowej	104
Zainteresowanie koncepcją społecznej gospodarki rynkowej w polityce gospodarczej.....	145
<i>Podsumowanie</i>	149
<i>Bibliografia</i>	155

Wstęp

Jest rzeczą zadziwiającą, że rozwój gospodarki w Niemczech Zachodnich nie wzbudził w Polsce większego zainteresowania w całym okresie drugiej połowy XX wieku. W centrum uwagi stała najpierw, jako zalecany przez władze komunistyczne w Moskwie i Warszawie wzór do naśladowania, socjalistyczna gospodarka Związku Radzieckiego. Na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych miejsce to zaczęła stopniowo zajmować Japonia. Wtedy też pojawiło się głośne swego czasu hasło Polski jako „drugiej Japonii”. W latach osiemdziesiątych uwagę ekonomistów przykuwały *reaganomics* w Stanach Zjednoczonych, a także brytyjski *thatcheryzm*.

Zachodni sąsiad Polski pozostawał ciągle niezauważony, mimo że zaistniał tam po drugiej wojnie światowej „cud gospodarczy”. Gospodarka niemiecka dokonała skoku od straszliwej biedy i zniszczeń okresu powojennego do pozycji czołowej potęgi świata, a marka niemiecka okazała się najbardziej stabilną walutą drugiej połowy dwudziestego wieku i wyprzedziła pod tym względem nie tylko amerykańskiego dolara, ale także japońskiego jena oraz szwajcarskiego franka. Niemiecki bank centralny (Deutsche Bundesbank) i marka niemiecka stały się modelem, na którego podstawie ukształtowano strukturę instytucjonalną Europejskiego Systemu Banków Centralnych oraz wprowadzono w roku 1999 euro jako wspólną europejską

walutę dla jedenastu, a od 2001 roku już dwunastu państw członkowskich Unii Europejskiej. Gospodarka niemiecka wytwarza około 25% produktu krajowego Unii Europejskiej, a Niemcy stały się „wicemistrzem świata” w eksporcie, dając się pod tym względem prześcignąć tylko gigantycznej gospodarce Stanów Zjednoczonych. W 2003 roku wyprzedziły nawet Stany Zjednoczone, zajmując pierwsze miejsce na liście światowych eksporterów. W odróżnieniu od Stanów Zjednoczonych Niemcy mają jednak już tradycyjnie od dziesiątków lat spore nadwyżki bilansu handlu zagranicznego i są jednym z największych na świecie eksporterów kapitału.

Może zatem warto zainteresować się tym przyspieszonym rozwojem gospodarki niemieckiej od powojennej biedy do dobrobytu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, którego takie symbole jak Daimler-Chrysler, BMW, Siemens, Bosch, a także Dr. Oetker, są znane i cenione nie tylko na całym świecie, ale również w Polsce.

Za „duchowego ojca” niemieckiego cudu gospodarczego uważany jest powszechnie długoletni minister gospodarki, a w latach 1963-1966 kanclerz Republiki Federalnej Niemiec - Ludwig Erhard. Jako student uniwersytetu we Frankfurcie nad Menem zetknął się on w latach dwudziestych ubiegłego stulecia ze znanym uczonym, socjologiem i ekonomistą, Franzem Oppenheimerem. Profesor Oppenheimer określał sam siebie jako „liberalnego socjalistę”, co Karola Marksa skłoniłoby zapewne do poruszenia się w grobie z oburzenia. Z punktu widzenia zresztą nie tylko Marksa i marksizmu była to sprzeczność sama w sobie, gdyż liberalizm i socjalizm były i nadal są uznawane za dwa wzajemnie wykluczające się bieguny myśli społecznej. Oppenheimer, jako opiekun naukowy i promo-

tor pracy doktorskiej Erharda, wywarł duży wpływ na swego -jak się w przyszłości okazało - tak słynnego ucznia. Oznaką szacunku i wieloletniej przyjaźni, które łączyły Erharda z Oppenheimerem było ni.in. to, że na biurku bońskiego ministra gospodarki przez wiele lat jako jedyne stało zdjęcie jego nauczyciela akademickiego.

Od Oppenheimera przejął Erhard zasadniczą myśl, że oparta na własności prywatnej wolność jednostek i rynkowa koordynacja ich działalności gospodarczej mogą być użyte do realizacji celów służących społeczeństwu jako całości. Ponad trzydzieści lat później, w roku 1957, minister gospodarki RFN zgodnie z tą ideą zatytułował swoją programową książkę *Dobrobyt dla wszystkich (Wohlstand Fur Alle)*. Erhard podzielał też w pełni pogląd swego akademickiego nauczyciela, że wolność jednostki musi się łączyć w harmonijną całość z jej odpowiedzialnością za siebie i społeczeństwo. Fundamentem wolności jednostki i trwałej egzystencji wolnego społeczeństwa jest więc w ostatniej instancji moralność jednostki ludzkiej.

Z tym głębokim przekonaniem na wskroś liberalnego ekonomisty łączyła się u Ludwiga Erharda silna wiara w to, że Bóg i przeznaczenie powierzyli mu do zrealizowania zadanie wyprowadzenia Niemiec z nędzy i chaosu wojny oraz pierwszych lat powojennych. Współwystępowała z tym - podobnie jak u niektórych innych wybitnych myślicieli, np. Wilhelma Roepke i Waltera Euckena - nie poddająca się żadnym wstrząsom i wątpliwościom wiara w wielką siłę oraz produktywność wolnego społeczeństwa i gospodarki. Można stwierdzić, iż podstawą koncepcji polityki gospodarczej Ludwiga Erharda i nieodzownym warunkiem jej sukcesu była niezbędna w życiu gospodarczym, ale także w innych dziedzinach, „zasada nadziei”.

W tym samym, ponurym czasie drugiej wojny światowej i pierwszych lat powojennych znany niemiecki filozof Ernst Bloch rozwinął na emigracji w Stanach Zjednoczonych (1938-1947) swą filozofię nadziei, sformułowaną ostatecznie w trzypiętomowym dziele zatytułowanym *Das Prinzip Hoffnung*.

Odwagi do realizacji „zasady nadziei” w praktyce gospodarczej dodawały Erhardowi i jego współpracownikom m.in. wskazówki wielkich angielskich ekonomistów poprzednich epok, Johna Stuarta Milla i Alfreda Marshalla, którzy zwracali uwagę na to, że szybka odbudowa kraju zniszczonego w wyniku działań wojennych jest zawsze możliwa, pod warunkiem jednak, że wśród jego ludności przetrwały idee i umiejętności, które poprzednio zagwarantowały osiągnięcie wysokiego poziomu rozwoju gospodarczego. Alfred Marshall w swoim podstawowym dziele *Principles of Economics* (1956, s. 643) wyraził pogląd, że „Idee w zakresie sztuki czy też nauki oraz zastosowań praktycznych są w zasadzie jedynym «realnym» darem otrzymywanym przez aktualnie żyjącą generację od swoich poprzedników. Materialny dobrobyt świata, gdyby nawet został zniszczony, mógłby zostać szybko odbudowany, gdyby idee, które doprowadziły do jego powstania, pozostały jeszcze żywe. W razie ich zaniku, nawet gdyby dobrobyt materialny pozostał nienaruszony, trzeba się liczyć z jego przyszłą nieuchronną utratą oraz powrotem świata do stanu nędzy i ubóstwa”.

Mimo dotkliwych zniszczeń materialnych, a także moralnych, w powojennych Niemczech Zachodnich przetrwały jednak idee chrześcijańskiej nauki społecznej, demokratycznego socjalizmu oraz - pojmowana jako rewizja tradycyjnego anglosaskiego liberalizmu - ordoliberalna

koncepcja Waltera Euckena, Franza Boehma i innych, określana często mianem „szkoły fryburskiej”. Także prywatni właściciele przedsiębiorstw i ich dyrektorzy nie zapomnieli w ciągu ponad dwunastu lat panowania „gospodarki wojennej” (1936-1948) podstawowych reguł funkcjonowania kapitalistycznej gospodarki rynkowej. Do tego stanu idei społecznych i praktycznej wiedzy o funkcjonowaniu gospodarki nawiązywała rozwinięta przez Ludwiga Erharda koncepcja społecznej gospodarki rynkowej. Według znanego sformułowania bliskiego współpracownika Erharda, profesora Alreda Mullera-Armacka, społeczna gospodarka rynkowa jest syntezą wolności na rynku i zabezpieczenia społecznego. Erhard dodawał do tego sformułowania jednak zawsze, jako niezbędne uzupełnienie, iż wolność jednostki musi współwystępować z jej odpowiedzialnością za siebie, rodzinę i społeczeństwo jako całość.

W wyniku szczęśliwego zbiegu wielu okoliczności oraz własnego zdecydowania i odwagi Erhard jako „duchowy ojciec” społecznej gospodarki rynkowej miał możliwość zajmowania się jej wdrażaniem przez prawie szesnaście lat, będąc ministrem gospodarki, wicekanclerzem i wreszcie kanclerzem Republiki Federalnej Niemiec.

Zwracamy się w tej książce do szerokiego kręgu potencjalnych Czytelników. Liczymy na zainteresowanie koncepcją społecznej gospodarki rynkowej w Niemczech oraz osobą jej „duchowego ojca” Ludwiga Erharda ze strony studentów ekonomii, ale także innych pokrewnych kierunków studiów - prawa, nauk politycznych, socjologii, teologii, filozofii. Mamy nadzieję, że pracą tą zainteresują się

również wykładowcy akademicki i nauczyciele przedmiotów ekonomicznych, m.in. nowo wprowadzonego do szkół przedmiotu „przedsiębiorczość”. Jeżeli wziąć pod uwagę fakt, że około połowy polskiego eksportu do Unii Europejskiej kierowane jest do Niemiec i kraj ten jest najważniejszym partnerem gospodarczym Polski w Europie i na świecie, to można liczyć także na gotowość działaczy gospodarczych do zapoznania się z tym opracowaniem. Warto również zwrócić uwagę, iż trzon intelektualny koncepcji społecznej gospodarki rynkowej, w postaci opartej na zasadzie konkurencji porządku gospodarczego, został zapisany w *Traktacie Rzymskim* z 1957 roku i stanowi podstawę instytucjonalną funkcjonowania gospodarek krajów Unii Europejskiej, do której dołącza Polska.

Zwracając się do tak szerokiego kręgu potencjalnych Czytelników, staraliśmy się sformułować nasze myśli w sposób przystępny, jasny i zrozumiały dla nieekonomistów. Czy to nam się udało, pozostawiamy ocenie Czytelników.

Warszawa - Oldenburg, maj 2004 roku

Fundacja im. Ludwiga Erharda w Bonn

Założona przez Ludwiga Erharda w roku 1967 fundacja jego imienia (Ludwig-Erhard-Stiftung) konsekwentnie rozwija dzieło zapoczątkowane przez jej twórcę. Działa na rzecz rozwoju wolności jednostki i zapewnienia jej godnych warunków życia.

Koncepcja Ludwiga Erharda nie jest wyłącznie programem gospodarczym. Społeczna gospodarka rynkowa ma bowiem:

- zapewniać pełne zatrudnienie, dające dochody z własnej pracy;
- zapewniać stabilizację wartości pieniądza, pozwalającą na długofalowe oszczędzanie;
- skłaniać podmioty gospodarujące do ponoszenia odpowiedzialności za wyniki swych działań.

Fundacja, zgodnie ze swoim statutem, prowadzi niezwykle bogatą działalność, propagując fundamentalne zasady społecznej gospodarki rynkowej. Organizuje seminaria, kongresy i inne imprezy. Publikuje informacje na temat społecznej gospodarki rynkowej, wydaje czasopismo i publikacje cykliczne.

Fundacja jest stowarzyszeniem niezależnym od jakiegokolwiek partii lub organizacji, pozostaje wszakże w stałym dialogu ze światem gospodarki i polityki.

Podczas licznych seminariów przedstawiciele Fundacji starają się rozbudzić powszechną świadomość problemów gospodarczych i społecznych oraz pokazywać, że egzystencja jednostki zależy w sposób jednoznaczny od kształtu ładu gospodarczego.

Corocznie przyznawana jest Nagroda im. Ludwiga Erharda dla dziennikarzy i publicystów, którzy przyczyniają się do popularyzacji idei społecznej gospodarki rynkowej i umacniania jej wartości. W 1992 roku nagrodę tę otrzymał profesor Leszek Balcerowicz.

Prezesem Zarządu Fundacji jest dr Hans D. Barbier, a jej bieżącą działalnością kieruje, jako dyrektor zarządzający, dr Horst-Friedrich Wünsche.

Adres Fundacji:

Ludwig-Erhard-Stiftung e.V.

Johanniterstrasse 8

53113 Bonn

tel. 0228 – 539880

e-mail: info@ludwig-erhard-stiftung.de

www.ludwig-erhard-stiftung.de